

DE BRANDGANS

nieuwe kolonievogel in de Alde Feanen

Romke Kleefstra

De Brandgans is 'booming' zoals dat heet. Niet alleen het aantal overwinteraars in Nederland laat een stijgende lijn zien, ook de jonge Nederlandse broedpopulatie expandeert snel. Een ontwikkeling die niet aan Fryslân voorbij gaat. In sommige gebieden zijn kleine concentraties van broedparen ontstaan, waarbij vooral die van de Jan Durkspolder bij Earnewâld in het oog springt. Maar hoeveel broeden er nu eigenlijk en hoe ontwikkelt zich dat? De afgelopen twee voorjaren werd de Brandgans in de Jan Durkspolder nader bekeken.

Broedende

Brandganzen in Nederland

Sinds 1984 worden jaarlijks en in toenemende mate broedgevallen van Brandganzen in Nederland vastgesteld. Daarbij wordt ervan uitgegaan dat deze broedvogels ontsnapte of losgelaten vogels uit watervogelcollecties en hun nakomelingen zijn (Lensink 1996). Ook lijkt het te gaan om aangeschoten exemplaren en hun achterblijvende partners (Meininger & Van Swelm 1994). Op basis van kleuringonderzoek blijkt dat er de laatste jaren tevens uitwisseling bestaat met broedvogels uit het Oostzee-gebied (H. van der Jeugd, *pers.med.*). Onze populatie lijkt onderdeel te zijn van de Russische/Baltische populatie die inmiddels met verspreid liggende kolonies strekt van Nova Zembla tot de Zeeuwse Delta. De Nederlandse broedpopulatie groeit snel. Ging het in 1984 nog om een enkel broedpaar, in 1994 bedroeg het aantal broedparen al 70, in 2000 750-1.100 (Meininger 2002) en in 2003 reeds 3.424 (Van Dijk et al. 2005). Anno 2004 ging het naar schatting om ruim 4.000 broedparen (H. van der Jeugd, *pers.med.*).

Brandganzen in Fryslân

Ook in Fryslân neemt het aantal broedparen de laatste jaren in rap tempo toe. De soort wordt sinds begin jaren '90 als broedvogel gemeld, o.a. van Het Houtwiel bij Veenwouden. Eind jaren '90 vormde zich een concentratie broedparen in het gebied van de Bouwepet en het Ottema-Wiersmareservaat bij Gytsjerk. Deze bestond uit minstens 7 broedparen die ook jongen voortbrachten (Kramer 1999). De Friese populatie werd toen geschat op 15 broedparen (Kleefstra 2001), maar in 2004 liep dit aantal reeds richting de 100 (Kleefstra 2005^b). Inmid-

dels bevinden zich concentraties op verschillende plekken in Fryslân, zoals in de Trynwâlden, nabij De Veenhoop, in het Centrale merengebied, in de Brandemeer en bij De Deelen en Riperkrite. Elders in de provincie wordt de soort ook vastgesteld als broedvogel, zoals langs de Friese IJsselmeerkust, in het Zuidwest-Friese merengebied, rond het Lauwersmeer en op de Waddeneilanden.

'Brandjes' in de Jan Durkspolder

Een groot deel van de bijna 100 broedparen in 2004 werd vastgesteld in de Jan Durkspolder bij Earnewâld. Deze polder is een natuurontwikkelingsgebied op de oostflank van laagveenmoeras Alde Feanen. Het gebied werd in december 1989 ontpolderd, waardoor een open poldermoeras ontstond met twee eilandjes. De Brandgans werd hier in 1999 voor het

eerst als broedvogel vastgesteld met 1 paar en nam sindsdien zinderogen toe. Een gebiedsinventarisatie in 2003 leverde 9 broedparen op (gegevens F. Jelsma). Op 10 juni van dat jaar telde de Jan Durkspolder echter 32 rondzwemmende paren, waarvan 23 met jongen (in totaal circa 60, eigen gegevens). Verondersteld werd dat deze paren uit andere deelgebieden in de Alde Feanen afkomstig waren. Maar was dat eigenlijk wel zo?

Onderzoek in 2004

In het voorjaar van 2004 werd de gehele Alde Feanen op broedvogels geïnventariseerd (Kleefstra 2004). Dat gaf meteen gelegenheid om het raadsel over de broedende Brandganzen op te lossen, omdat alle deelgebieden onder de loep werden genomen. Waar zouden al die paren broeden?

Ondanks gericht zoeken werden, behalve

Brandgans met donsjongen in de Jan Durkspolder.

foto: Anton Huitema

Tabel 1. Aantallen Brandganzen in de Jan Durkspolder in de periode eind april-begin juli 2004 (week 17 t/m 27). Van week 26 zijn gegevens geen bekend.

week	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
paren zonder jongen	49	13	9	23	26	8	14	16	39	?	19
paren met jongen	0	0	0	0	5	14	25	35	25	?	26
aantal jongen	0	0	0	0	22	51	92	115	85	?	63
gem. aantal jongen per gezin	0	0	0	0	4,4	3,6	3,7	3,3	3,4	?	2,4

in de Jan Durkspolder, nergens in de Alde Feanen broedende Brandganzen aangetroffen. In de Jan Durkspolder leidde een gebiedsinventarisatie (op basis van zichtwaarnemingen) tot minimaal 26 broedparen. Maar opnieuw liep het aantal aanwezige paren in de loop van het voorjaar op (tabel 1). Tijdens wekelijkse bezoeken aan de Jan Durkspolder vanwege onderzoek naar broedresultaten van Kokmeeuwen kon tegelijkertijd de aanwezigheid van Brandganzen worden genoteerd. Eind april en begin mei werd een wisselend aantal paren waargenomen. Broedverdachte exemplaren (overwegend wakende genten) concentreerden zich rond een klein eilandje midden in de polder. Een goede indruk van het totale aantal paren was niet te verkrijgen; daarvoor lag het eilandje net te ver weg en was het bovendien door begroeiing onoverzichtelijk.

Half mei doken de eerste paren met jongen op. Het aantal zou oplopen tot half juni toen maar liefst 35 paren met jongen werden gezien. Op datzelfde moment zwommen ook nog 16 paren zon-

der jongen in het gebied rond. Het maximumaantal jonge Brandganzen dat werd vastgesteld bedroeg 115 stuks. Het aantal jongen per paar liep in de loop van de weken terug van gemiddeld 4,4 naar 2,4 jong per paar, waarschijnlijk als gevolg van sterfte onder jongen en predatie.

Omdat Brandganzen met kleine jongen kilometers kunnen afleggen, bestond er een reële mogelijkheid dat ook paren uit gebieden nabij De Veenhoop, zoals de 'Kraanlannen' en de 'Petgatten fan 'e Feanhoop', in de Jan Durkspolder konden opduiken. In 2004 werden in de Kraanlannen 5 broedparen vastgesteld, maar deze verbleven tot ver in het voorjaar binnen het gebied zelf. Vanwege het ontbreken van broedende Brandganzen elders in de Alde Feanen werd het vermoeden bevestigd dat de oplopende aantallen paren in de voorjaren van 2003 en 2004 op het conto van de Jan Durkspolder komen. Voorlopige conclusie daarom: de Brandganzen broeden vermoedelijk allemaal op dat ene eilandje midden in de Jan Durkspolder. En een voorzichtige schatting van het aantal broedparen kwam uit op 35-51 (Kleefstra 2004).

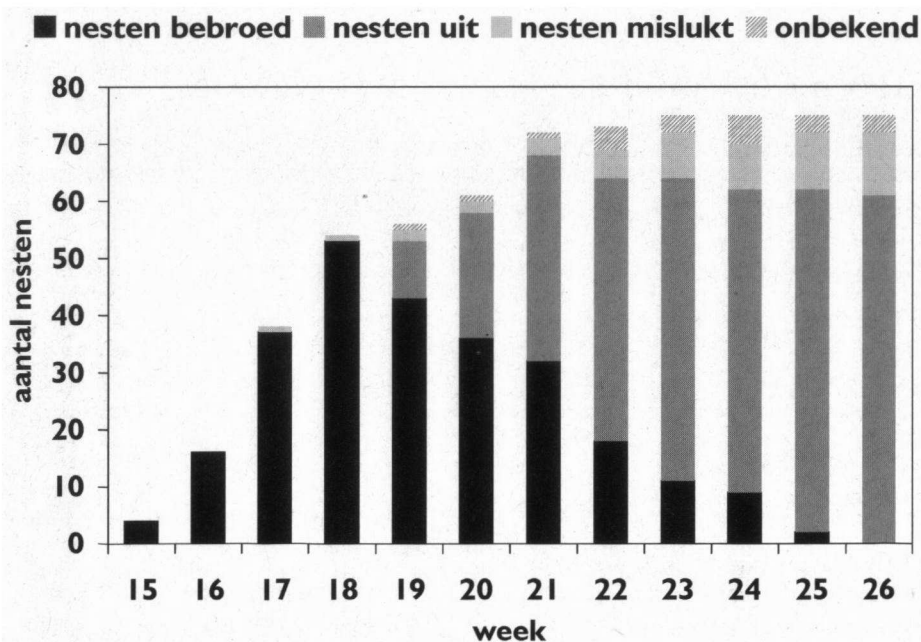
Tabel 2. Broedgegevens van Brandganzen in de Jan Durkspolder in 2005.

Aantal broedparen	76
Gem. aantal ei/nest	4,7
Uitkomstpercentage eieren	71,7%
Gem. aantal uitgevlogen jong per paar	0,1-0,2

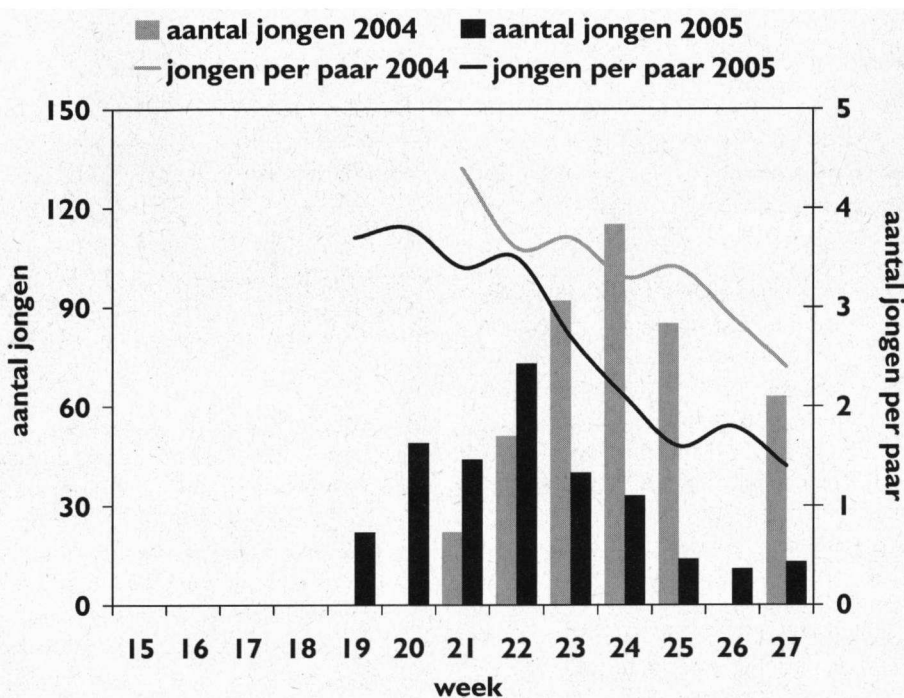
Nader onderzoek in 2005

Nestentelling Om de voorlopige conclusie van 2004 te staven zat er maar één ding op: het eilandje in de Jan Durkspolder wekelijks bezoeken om erachter te komen wat daar nu werkelijk broedt. Om die reden werd de Jan Durkspolder op 13 april 2005 goed bekeken op aanwezige Brandganzen. Dat leverde 205 foeragerende exemplaren nabij de polder op en 8 paren rondom het eilandje. Op 21 april werd de kano te water gelaten en werd het eilandje bezocht. Dat was een ervaring op zich. Toen het eilandje al peddelend benaderd werd, wachtten de Brandganzen relatief rustig af. Pas bij het afmeren deden de vogels een stap opzij om luidkeels naast het eilandje te gaan dobberen. Op het eilandje waren 27 paren aanwezig en werden 16 nesten gevonden. Elders in de Jan Durkspolder hielden zich nog eens 159 exemplaren op.

Van toen af werd het eilandje wekelijks gecontroleerd. Nesten werden gemarkeerd en het aantal eieren en paren (al dan niet met jongen) werd geteld (tabel 2, figuren 1 & 2). Het aantal broedparen ontwikkelde zich snel. Tijdens de tweede controle werden al 34 nesten op het eilandje geteld en nog eens 4 op een verderop gelegen eilandje. Bij het derde bezoek telden beide eilandjes in totaal 54 nesten. Sommige Brandganzen waren toen al zo broedvast dat ze bijna van het nest getild moesten worden om te zien op hoeveel eieren ze zaten. Bij het vierde bezoek waren al 7 nesten uitgekomen en werden in totaal 6 paren met jongen gespot. Het totale aantal nesten op het bezochte eilandje zou verder oplopen tot 71 stuks, plus nog eens 4 op het eilandje iets verderop. Eén nest telde in totaal 11 eieren, vermoedelijk een broedsel van twee vrouwtjes, waarmee het totale aantal broedparen op 76 uitkomt.

Figuur 1. Verloop in het aantal nesten in de Jan Durkspolder in week 15-26 2005.

Figuur 2. Verloop in het aantal jonge Brandganzen in de Jan Durkspolder van week 15 t/m 27 in 2004 en 2005 en het gemiddelde aantal jongen per paar (grootte van gezinnen).

Nestgegevens Het gemiddelde aantal eieren per nest, berekend over de 71 nesten, bedroeg 4,7 (tabel 2). Van de 319 eieren zou 71,5% uitkomen. Van 12 eieren is onduidelijk of die uitgekomen zijn, omdat 3 nesten niet teruggevonden werden. De Brandganzen hadden namelijk de neiging markeerstickjes uit de grond te trekken, af te breken, te verslepen of in het nestmateriaal te verwerken, waardoor enkele nesten in de ruigte van brandnetels en wilgenroosjes niet meer terug te vinden waren.

Vermoedelijk zijn de eerste paren tot eileg overgegaan in week 15 (11-17 april). De laatste paren schoven pas in week 22 (30 mei-5 juni) op eieren. De late paren waren de minst succesvolle broeders. Van de 55 legfels die in de weken 16-19 nieuw gevonden werden mislukten slechts 5 (9,1%). Van de 20 legfels die in de weken 20-23 gevonden werden mislukten er zeker 6 (30%). Zevenmaal werd een nest verlaten en in vier gevallen werden de eieren gepredeerd door een onbekende predator.

In 9 nesten werden niet alleen eieren van Brandganzen aangetroffen. Er waren 8 gevallen van 'combi-nesten' van Brandgans x Grauwe gans en eenmaal een 'combi' van Brandgans x Nijlgans. In het geval van de combi's met Grauwe ganzen

legden de Brandganzen hun eieren in reeds bestaande nesten van de Grauwe gans die niet meer in gebruik waren. In het geval van de combi met de Nijlgans leek die laatste soort 2 eieren gedeponeerd te hebben in een zeslegsel van een Brandgans. En dan was er ook nog een legsel dat door een Brandgans werd verlaten en overgenomen werd door een Kokmeeuw, waardoor de Kokmeeuw op 3 ganzeneieren en 3 eigen eieren zat te broeden...

Uitvliesucces Ondanks het grote aantal broedparen en het relatief hoge uitkomstpercentage van de eieren viel het aantal jongen dat uiteindelijk zou uitvliegen tegen. In tegenstelling tot 2004 werden in 2005 veel minder paren met jongen gezien gedurende het voorjaar en ook het totale aantal jongen pakte laag uit (figuur 2). Werd in 2004 in week 24 nog een maximaal aantal van 115 jongen gezien, in 2005 was week 22 met 73 jongen de beste week. Daarna liep het totale aantal jongen en ook het aantal jongen per paar sterk terug. Bij de laatste drie jongentellingen werden nog 11-14 jongen geteld. Op een aantal van 76 broedparen bedraagt dat slechts 0,1-0,2 jong per paar.

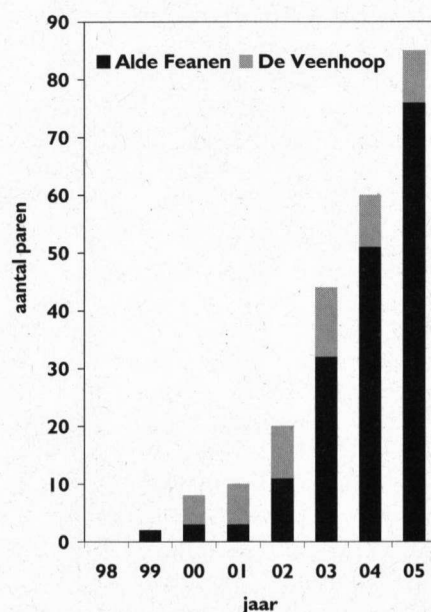
Vraag is wat er met die jongen gebeurd

is. Terloops werden wel enkele dode, nog gave pullen teruggevonden op het eilandje en soms dobberend in de oever van de Jan Durkspolder. Aan de hand van geplukte kokmeeuwkuikens en zichtwaarnemingen werd de aanwezigheid van predatoren als Havik en Bruine kiekendief vastgesteld, maar geplukte gansjes of pogingen die te pakken werden niet gezien. In week 22 werd gezien hoe een Vos op de oever van de Jan Durkspolder 21 gezinnen het water injoeg. Er was dus sprake van predatiedruk op de paren met jongen. Daarnaast zou een deel van de Brandganzen met niet-vliegvlugge jongen weggetrokken kunnen zijn. Maar waarnemingen van 64 paren zonder jongen in week 26 duiden erop dat dit zeer waarschijnlijk niet het geval is geweest. Er heeft een groot jongenverlies onder de paren opgetreden, gelet op de toename van het aantal paren zonder jongen.

Discussie

Snelle aantalsontwikkeling Na vestiging van de Brandgans in de Jan Durkspolder in 1999 is de soort snel toegenomen naar 76 broedparen in 2005 (figuur 3). De schatting van 35-51 paren in 2004 is achteraf gezien voorzichtig geweest. Vermoedelijk zullen het er eerder 51 dan 35 geweest zijn.

Dat de soort gebieden in rap tempo weet te koloniseren is o.a. bekend uit het

Figuur 3. Aantalsontwikkeling van de Brandgans in de Alde Feanen en rond De Veenhoop in de periode 1998-2005.

De Jan Durkspolder

foto: Anton Huitema

Oostzee-gebied en het Nederlandse Deltagebied. De soort vestigde zich in 1971 op de oostkust van het Zweedse eiland Gotland en nam toe tot 2.900 broedparen in 1997. Op het nabijgelegen eiland Öland vestigde de Brandgans zich in 1982 en nam toe tot 550 broedparen in 1997 (Svensson et al. 1999). In datzelfde jaar telde de totale Oostzee-populatie bijna 4.000 broedparen en bestond deze in totaal uit circa 17.000 individuen (Larsson et al. 1998). De nieuwe Deense broedpopulatie nabij Kopenhagen nam in de periode 1992-2005 toe van 1 tot 500 paar (Mortensen 2005). In het Nederlandse Deltagebied werden de eerste broedgevallen vastgesteld in 1988. Inmiddels zitten daar ruim 2.000 paren, waarbij de nazomerpopulatie vermoedelijk reeds meer dan 10.000 vogels bedraagt (Ouweneel 2001, Van Dijk et al. 2005, H. van der Jeugd, pers.med.). In overeenstemming met de andere 'nieuwe' broedlocaties is de Brandgans vooral op plekken gaan zitten die voor grondpredatoren onbereikbaar zijn; dit betreft in vrijwel alle gevallen eilanden.

'Faunabeheer' Toenemende aantallen broedende ganzen in Fryslân en daarbuiten leiden onverhoopt tot discussies. Uit verschillende geledingen wordt een pleidooi voor vergaande aantalsregulatie door middel van afschot en nestverstoring niet onder stoelen of banken gestoken. Een voorbeeld daarvan is het Faunabeheerplan Fryslân uit 2004 (Bureau Waardenburg & Faunabeheereenheid Fryslân 2004). Voor soorten als Canadese gans en Kogans wordt gepleit voor het nastreven van een 'nulstand' in de zomer. Alle broedparen en overzomeraars moeten 'opgeruimd' worden, omdat de soorten hier als broedvogels niet thuis zouden horen en ze schade aan graslandpercelen zouden veroorzaken. In dat beheerplan blijven broedende Brandgansen voorlopig 'buiten schot', maar in de wandelgangen wordt ook over deze soort al gempoperd.

Men mag zich afvragen wie bepaalt of een soort hier thuishoort of niet. Bij de Brandgans geldt dat men niet te nationaal moet kijken, maar de Nederlandse populatie inmiddels moet beschouwen als on-

derdeel van de Russische/Baltische populatie nu uitwisseling met de Oostzee-kolonies een feit is.

Het is ook maar zeer de vraag of de beschreven broedpopulatie significante schade aan graslandpercelen veroorzaakt. Tijdens de onderzoeksweken verbleven paren, al dan niet met jongen, uitsluitend binnen de grenzen van het reservaatgebied van de Jan Durkspolder waarvan de oostoever als foerageergebied dient.

Afschot en nestverstoring van broedende ganzen is zeer discutabel. Afschot in het broedseizoen is een ongewenste situatie in gebieden waar kwetsbare soorten voorkomen. Zo vond in de voorjaren van 2004 en 2005 nabij De Deelen jacht op ganzen plaats langs de randen van broedgebieden van onder meer Purperreiger, Bruine kiekendief, Kokmeeuw en Visdief. Dat is intolerabel. Hetzelfde geldt voor het rapen en schudden van eieren. Dit is niet alleen een weinig effectieve methode omdat in grote kolonies nooit alle nesten gevonden worden. Bovendien moet men daarvoor kwetsbare gebieden betreden, zoals bij Grauwe ganzen natte rietzomen,

waar ook andere (kwetsbare) moerasvogels broeden.

Toekomst Nederland als ganzenland is een kwestie van gewinning. Zolang het idee heerst dat de populaties onbeperkt doorgroeien, zal de aversie tegen broedende ganzen aanhouden. Maar populaties groeien niet onbeperkt door. Dichtheidsafhankelijke processen zullen bij toenemende populatiegrootte leiden tot afnemende reproductie en/of overleving. Ook bij Brandganzen op Spitsbergen en in het Oostzee-gebied spelen dichtheidsafhankelijke processen als concurrentie om nestplaats en foerageergebied een beperkende factor (Loonen et al. 1997, Van der Jeugd & Larsson 1999). Dichter bij huis lijkt dit fenomeen zich reeds voor te doen in een gebied als De Deelen. Hier nam het aantal broedparen van de Grauwe gans in de afgelopen 20 jaar toe van 10 naar 255 paren. Maar in de periode

1999-2004 schommelde het aantal broedparen voortdurend rond eenzelfde niveau (170-255 paren) en was de reproductie mager (Kleefstra 2005^A). Het aantal broedparen in De Deelen lijkt haar 'plafondwaarde' bereikt te hebben, de groei is er al enige jaren uit. Dat zal voor de Brandganzen in de Jan Durkspolder vermoedelijk niet anders zijn. Geschikte broedplaatsen lijken beperkt; de soort komt alleen op de eilandjes tot broeden en die zitten op een gegeven moment vol. Buiten de eilandjes broedt de soort niet, want daar komen onder meer Vossen voor. Ook geschikt opgroei gebied is beperkt voorhanden. Paren met kuikens houden zich op in korte, grazige graslandvegetaties in de directe nabijheid van open water dat als vluchtplaats dient. In de Jan Durkspolder gaat het vrijwel alleen om de oostelijke oever van de plas. Daar moeten gezinnen binnen een oppervlakte van amper 30 ha niet alleen onderling

knokken voor een graasplekje, maar moeten ze tevens concurreren met de aanwezige Grauwe ganzen. Gelet op de miserabele reproductie van de Brandgans in de Jan Durkspolder in 2005 is het plafond er mogelijk al bereikt. De tijd zal het leren. Feit is wel dat verschillende op stapel staande natuurontwikkelingsprojecten, zoals rond de Jan Durkspolder en op de eilanden bij Grou, de Brandgans extra kansen kan bieden wanneer het gaat om het creëren van plasdras-situaties met eilandjes en grazige oevers.

Wat een ieder ook van de ontwikkeling vindt, vanuit het oogpunt van een vogelonderzoeker is een dergelijke autonome ontwikkeling interessant. Bovendien past deze in de razendsnelle ontwikkeling die de Nederlandse avifauna doormaakt: specialisten (als kritische weidevogels) verdwijnen en generalisten nemen toe (grazende ganzen).

Dankwoord

Voor het aandragen van gegevens over Brandganzen in de Jan Durkspolder e.o. gaat veel dank uit naar Freark Jelsma, Jan Kramer, Rob van Es en Jan Kleefstra. Anton Huitema maakte zoals gebruikelijk prachtige foto's van de ganzen en stelde deze beschikbaar voor dit artikel, waarvoor 'tige tank'. It Fryske Gea wordt bedankt voor het verlenen van toestemming om het gebied te bezoeken.

Literatuur

- BUREAU WAARDENBURG BV & FAUNABEHEERENHEID FRYSLÂN, 2004. Faunabeheerplan Fryslân. Rapport 03-214. Bureau Waardenburg bv, Culemborg.
- DIJK, A.J. VAN, L. DIJKSEN, F. HUSTINGS, K. KOFFIJBERG, J. SCHOPPERS, W. TEUNISSEN, C. VAN TURNHOUT, M.J.T. VAN DER WEIDE, D. ZOETEBIER & C. PLATE 2005. Broedvogels in Nederland in 2003. SOVON-monitoringrapport 2005/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- JEUGD, H.P. VAN DER & K. LARSSON 1999. Density-dependent effect on age at first reproduction and dispersal in the Barnacle goose. *In*: Van der Jeugd H.P. 1999. Life History Decisions in a Changing Environment. A Longterm Study of a Temperate Barnacle goose Population. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala.
- KLEEFSTRA, R. 2001. Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Fryslân in 1999. *Twirre* 12 (3): 103-111.
- KLEEFSTRA, R. 2004. Broedvogels van de Alde Feanen in 2004. SOVON-inventarisatierapport 2004/30. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- KLEEFSTRA, R. 2005^A. De broedvogels van De Deelen 1983-2004. *Twirre* 16 (2): 73-79.
- KLEEFSTRA, R. 2005^B. Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Fryslân in 2004: een eerste impressie. Nieuwsbrief SOVON-Fryslân maart 2005: 7-12.
- KRAMER, J. 1999. Pauguozzen/Brandganzen. De Bouwepet-populatie van 22 mei 1999 t/m 11 oktober 1999. Rapport in eigen beheer, Leeuwarden.
- LARSSON, K., H.P. VAN DER JEUGD, I.T. VAN DER VEEN & P. FORSLUND 1998. Continuing growth of the Baltic barnacle goose population: number of individuals and reproductive success in different colonies. *Norsk Polarinstittut Skriffter* 200.
- LENSINK, R. 1996. Vreemde vogels in de Nederlandse avifauna: verleden, heden en wat voor een toekomst. *Het Vogeljaar* 44 (4): 145-164.
- LOONEN, M.J.J.E., I.M. TOMBRE & F. MEHLUM 1997. Population development of an Arctic Barnacle Goose colony: the interaction between density and predation. *In*: Loonen, M.J.J.E. 1997. Goose breeding ecology, overcoming successive hurdles to raise goslings. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen.
- MEININGER, P.L. 2002. Brandgans *Branta leucopsis*. pp. 106-107 *in*: SOVON Vogelonderzoek Nederland 2002. Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- MEININGER, P.L. & N.D. VAN SWELM 1994. Brandganzen *Branta leucopsis* als broedvogel in het Deltagebied. *Limosa* 67 (1): 1-5.
- MORTENSEN, C.E. 2005. 500 par Bramgæs på Saltholm! *Fugle i felten* 11 (3): 6-7.
- OUWENEEL, G.L. 2001. Snelle groei van de broedpopulatie Brandganzen *Branta leucopsis* in het Deltagebied. *Limosa* 74 (4): 137-146.
- SVENSSON, S., M. SVENSSON & M. TJERNBERG 1999. Svensk fågelatlas. Vår Fågelvärld, supplement 31, Stockholm.